

Les champs libres

Musée de Bretagne

EXPOSITION RENNES
DU 6 JUIN AU 16 NOVEMBRE 2014

Quand l'habit fait le moine

TENUES DE TRAVAIL EN PHOTOGRAPHIE

© Philippe B. / Musée de Bretagne, Rennes

WWW.MUSEE-BRETAGNE.FR

METROPOLE
Rennes

Ar pluñv a ra an evn

Panneau d'introduction

« An diavaez ne ra ket an dalvoudegezh » hervez ar c'hrennlavar, nemet ha kaoz a vefe eus dilhad labour... N'eus ken sellet ouzh dilhad an den hag alies e ouzer peseurt micher a ra. Ar merk anat-se a ra deomp gouzout kalz traoù diwar-benn an den. Gantañ e c'haller anaout ur vicher, ha gwelet ivez traoù difetis liammet ouzh ar galloud, ar renk er gevredigezh, merkoù sokial pe an identelezh stroll. Dilhad labour hag unwiskoù o devez ur gefridi d'ober a-wechoù, ur roll e-giz arouezioù gwechoù all, bepred, talvezout a reont dalc'hmat un dra bennak. Evit al luc'hskeudennerien, adalek ar bloavezhioù 1850 betek hiziv an deiz eo deuet an tem-se da vezañ danvez oberennoù hag a santer enno, e pep skeudenn, al liammoù sokial. Gant un dibab poltredoù tennet diwar an dastumadoù luc'hskeudennoù a zo e mirdi Breizh e kinniger deoc'h kompren gwelloc'h ar bed reoliet strizh-se.

Textes séquence 1

Dilhad ar galloud

Lifreoù soudarded pe saeoù an dud a iliz hag an dud a lezenn, ar memes roll o devez e-giz arouezioù : lakaat an urzh hag an aotrouniezh da ren. Evit an dud a zo dindano ar gwiskamantoù-se, a vez graet dilhad pompadus anezho kentoc'h eget dilhad labour, ez eo un doare da ziazezañ o galloud. Ganto e c'hallont disheñvelout diouzh ar braz eus ar boblañs hag e-giz-se e vez reoliet an darempredoù etre an dud. En tu all da neuz ar gwiskoù a santer diouzhtu solenniezh ganto, ec'h anavezer pizh plas an den en urzhaz gant an troc'h, al liv hag ar rikoù a ya d'o heul. Gant ma vezer gouest da gompren an arouezennoù-se c'hoazh...

Gwiskamant hag urzh speredet-strizh

Ur galloud kreñv evel arouez zo stag ouzh saeoù an dud a iliz : ar re a vez dilhad seurt-se dindano a ziskouez e-giz-se o beli a-fet spered. Dre an arouezennoù a zo stag outo ec'h anavezer ivez renk an den er gumuniezh relijiel : du eo soutanenn ar veleien, limestra hini an eskibien ha ruz hini ar gardinaled. Du eo sae menec'h sant Benead, gell evit ar Frañsezidi ha gwenn evit an Dominigiz. Da-heul ar sened meur Vatikan II, goude 1965, e voe lakaet ar gwiskamantoù da cheñch ha n'eus ket

kement a veli stag outo : evit tostaat ouzh ar barrezianiz e vez gwisket chupennoù ha brageier teñval diginkl gant ar veleien pa ne vezont ket o lavaret an ofisoù.

Unwisk hag urzhaz

Adalek 1670 e voe rediet ar soudarded, gant Loeiz XIV, da wiskañ pep a unwisk abalamour da verkañ an urzhaz ha da lakaat an urzh da ren en arme. Gant an unwiskoù e vez anavezet an armeoù hag ar rannoù-armeoù, ha neuze disheñvelet ar soudarded, hag e-giz-se ivez e vez roet un neuz heñvel d'an dud a ya d'ober ur strollad. Graet int evit heñvelaat ha disheñvelaat war ar memes tro. Gant arouezioù ar rez hag ar medalinier a vez lakaet ouzhpenn e tiskouezer e peseurt arme emañ an den, ar pezh a zo bet graet gantañ e-doug e respet hag al live m'eo en em gavet. Gant se ez eo ivez an unwiskoù arouez ar galloud hag an aotrouniezh, hag e-pad pell e veze diskouezet ganto penaos e oa pignet renk an den er gevredigezh.

Dilhad ha beli

Da gentañ ez ae ur soutanenn du, heñvel a-walc'h ouzh dilhad ar gloer, hag ar vantell roueel ruz d'ober sae an dud a lezenn, a voe gwelet adalek an 13^{vet} kantved. Da vare ar Renad kozh e veze pourchaset d'ar reizhaouerien er breujoù gant ar roue, a vez gwisket gant unan heñvel ivez pa veze sakret pe da-geñver e obidoù. Gant ar c'hiz-se e tiskouezed e teue galloud ar reizhaouerien da rentañ ar justis digant ar roue. Paouezet e voe d'ober gant ar saeoù da vare an Dispac'h, hag implijet e voent adarre gant an Impalaeriezh : lakaat a reas Napoleon krouiñ rummadoù gwiskamantoù evit an dud a lezenn. Hiziv an deiz e weler drezo ur skeudenn eus an ensavadur : padus, hollvedel hag aotrouniezh gantañ.

Texte séquence 2

Gwiskañ al livioù

Un identelezh vicherel a-stroll zo stag ouzh lod eus an dilhad labour : da neuze en em laka an dud e-barzh ur gumuniezh en un doare hag a vez embannet dirak an holl.

Dre an dilhad labour a vezer rediet gant an implijer da wiskañ e vez lakaet skeudenn an embregerezh war wel.

Diskouez a reont ivez ur statud pe ur gefridi, evel an unwiskoù sivil a voe gwelet muioc'h-mui adalek deroù an 19^{vet} kantved, da skouer re al liseidi pe ar bosterien. Heñvel an traoù evit a sell ouzh livioù ar saeoù en ospitalioù : gwer, glas, gwenn gant rizennoù roz, gant an dilhad e ouzer diouzhtu peseurt micher a ra an den.

Tan !

Anavezet gant an holl eo gwiskamant ar bomperien pa vezont war an talbenn. Da-heul ar gwiskamant-se e kaver ur skeudenn war an tu mat eus ar vicher-se, gwelet evel saveteerien hag a vez prest atav da sikour ar re all. N'eo ket anavezet kement o gwiskamant evit « mont e kêr », da lavaret eo evit al lidoù. Heñvel a-walc'h eo ouzh lifre ar soudarded gant ardamezioù hag arouezioù da ziskouez respet ha renk an den. Reoliet strizh eo ar merkoù-se gant un diferad ministrel. Stag eo gwiskamantoù ar bomperien ouzh un identelezh a-stroll kreñv, hini ur vicher anavezet kaer ha deuet mat d'an holl.

Unwisk ha bragoù berr

Adalek penn kentañ an 19^{vet} kantved e voe gwelet unwiskoù e bed an deskadurezh : peogwir e felle da Napoleon lakaat urzh er boblañs sivil e voe krouet gwiskamantoù a-ratozh evit ar gelennerien hag o skolidi heñvel a-walc'h ouzh re ar soudarded. Diwar se e veze gwisket an holl skolidi pe studierien er memes doare, ar pezh a lakae fin d'an diforc'hioù a-fet statud sokial, diouzh ma seblante, bepred. E-kerzh darvoudoù miz Mae 1968 ec'h embannas koulz ar gelennerien hag ar studierien e oant dizalc'h, e-keñver an dilhad hag all. Abaoe ne vez ket rediet ar skolidi da lakaat un unwisk, war-bouez en ur skol bennak, met anv a vez ingal d'en ober adarre.

Post, pellskrid ha pellgomz

Kerkent ha digoret an ehanoù kentañ evit ar post e fin ar 15^{vet} kantved e voe lakaet ar bosterien, a veze graet postilhoned anezho da neuze, da wiskañ pep a unwisk abalamour dezho da vezañ anavezet e-mesk an dud all. E-kreiz an 18^{vet} kantved e voe gwelet kentañ unwisk paotred al lizheroù. Rankout a rae pep hini prenañ e zilhad rak ne vezent ket pourchaset dezho gant ar velestradurezh. Kement a ra dezho bezañ gwazourien ar Stad a c'haller anaout kerkent ha gwelet. Hiziv an deiz e komzer eus dilhad labour kentoc'h eget eus unwiskoù. Bremañ e vezont paeet d'an implijidi gant ar Post. Abaoe 2004 e vezont graet gant ar stal Armor Lux eus Breizh.

Sarioù gwenn

En ospitalioù e vez anavezet karg pep hini dre e zilhad labour a vez gwenn alies pe gant rizennoù liv a-wechoù. Diwar neuze e teu an dilhad da vezañ evel ur yezh. Ganto e vez merket identelezh an den a-fet micher ha sikouret e vez e-giz-se ar glañvourien pe o c'herent nes, hag implijidi an ospitalioù dreist-holl, d'anaout karg pep hini. Pa wisk an den e saro e tremen eus ar bed prevez d'ar bed foran. Hiziv an deiz ez a ur grezenn hag ur bragoù d'ober dilhad ar c'hlañvdiourezed, e-pad pell avat e oant gant sarioù merc'hed gwenn hag a zo deuet klichedoù e-leizh diwarno...

Fichet-kaer evit nijal

Abaoe 1946 ez eus eus ar vicher aerostizez e Frañs. Buan-tre e voe pourchaset pep a unwisk dezho, d'ar veajourien d'o anaout. Gant an unwisk eo dav d'an aerostizezed lakaat skeudenn ar gompagnunezh war wel, bezañ en o aez hag ivez – ha dreist-holl – en em ziskouez diouzh o c'haerañ. Evit lakaat ar sioulder hag ar fiziañs da ren e rank al liammoù etre an ostizezed hag ar veajourien bezañ diazezet war an dudi. Aesaet e vez kement-se pa vezer gwisket gant dilhad a-zoare, gant se e vez lakaet alies krouiñ an unwiskoù-se gant gwrierien veur. Se zo kaoz moarvat eo sanket mat skeudenn cheuc'h ha dudius an aerostizezed e speredoù an dud.

Bered, bechenn ha krez martolod

Betek an 19^{vet} kantved ez ae ar vartoloded e bourzh gant o dilhad dezho. E 1858 e voe embannet un diferad da dermeniñ un unwisk hag a voe pourchaset diwar neuze gant ar Morlu. Setu ma voe dav lakaat neuze, abalamour d'an holl da gaout un neuz heñvel ha dilhad hag a glot gant al labour : ur bragoù gant un talbenn, ur grezenn rizennet, ur vantell verr e mezher gloan – stumm orin ar c'haban – hag ur boned ur vechenn warnañ. Deuet int da vezañ arouezioù identelezh ar vartoloded. Pa chomont goude ar c'hoñje e dalc'h ar vartoloded e vezont lakaet er vuhez sivil ivez. Diwar neuze n'int ket dilhad soudarded ken met stag int bepred ouzh bed ar mor. Adkemeret eo bet ar gwiskoù-se gant gwrierien, Jean-Paul Gaultier an hini brudetañ anezho.

Texte séquence 3

Gwareziñ e gorf, gwareziñ e vuhez

Evit kalz micherioù e talvez an dilhad labour d'an den d'en em wareziñ pe da vezañ muioc'h en e aez. Pe e vefe dre zibab pe dre ret, e vez gwarezet an dilhad diouzh an tarchoù hag al louzadur, ar c'horf diouzh ar gwallamzer pe diouzh an ostilhoù lemm, hag a-wechoù e vez gwarezet ar vuhez eeun-hag-eeun...

Disheñvel eo an dilhad-se diouzh ar gwiskamantoù pompadus pe re ar galloud rak bevañ a reont gant an dud a wisk anezho : tarchet pe toull int, alies e vezont krafet pe talfaset abalamour da badout pelloc'h.

A-viskoazh o deus klasket al labourerien diwall da vezañ gloazet. Hiziv an deiz ez eo afer o implijerien ivez pa'z int rediet gant al lezenn da zoujañ da reolennoù surentez strizh.

Dilhad hag a labour

Gwisket e vez dilhad pompadiñ pe aroueziñ abalamour da ziskouez ur garg bennak ; evit an dilhad labour avat, lakaet e vezont evit gwareziñ an dud a zo dindano. Ha pa ranker delc'her ar re gentañ en ur stad direbech, ez a ar re all da labourat ha da boaniañ asambles gant o ferc'henn. E micherioù zo e

vezont saotret, roget, met adwriet e vezont abalamour dezho da badout pelloc’h. Dont a ra a-wechoù ar brageier, ar chupennoù pe an tavañjeroù da vezañ heñvel ouzh ur patchwork.

Micherioù risklus

Diouzh ma vez arvarus o micher e klask al labourerien en em wareziñ. Gwareziñ lodennoù eus o c’horf, evel ma ra ar gelc’hierien hag ar vengleuzerien, pe gwareziñ o buhez war-eeun, evel ma ra ar voraerien hag ar saveteerien-vor. Hervez kod al labour hiziv an deiz e rank an implijerien dizarbenn ha herzel ouzh ar riskloù, ha pourchas d’o implijidi peadra da vezañ gwarezet hag a gloto gant o fost labour. Diwar se an EPI – rikoù gwarez hiniennel (manegoù, tokarnioù, lunedeier ha kement zo) – a rank bezañ gwisket gant an implijidi en eskemm, anez se e vezont kastizet.

Liv gwenn ha liv glas

E-touez an dilhad gwarez e kaver dreist-holl daou liv keñver-ha-keñver : gwenn evit ar micherioù boued ha glas evit ar micherioù dorn. Kustumañ a ra ar varaerien, ar geginerien hag e-se, lakaat dilhad digailhar evel arouezioù a naeterezh. Gwarezet eo an dud diouzh al louzadurioù gant ar gwiskoù-se a vez cheñchet kerkent ha tarchet, ar pezh a zegas darempredoù a fiziañs etre int hag ar praktikoù. Deuet eo al liv glas da vezañ arouez bed ar vicherourien, betek mont da anv an dilhad o-unan, a vez graet « bleu » anezho. Implijet e vez dilhad glas e bed al labour-douar ivez. Stag eo al liv glas ouzh identelezh ur renkad a-bezh. Delc’her a reer hiziv an deiz d’ober gant al livioù-se hag ar pezh a dalvezont.

Texte séquence 4

Bezañ an-unan : lakaat merkoù personel war e wiskamant

A-wechoù e laka an den merkoù dezhañ e-unan war e unwisk pe war e zilhad labour. E-giz-se e talc’h d’e identelezh dezhañ hag e laka anezhi a-wel d’an holl.

Kalz Bretonezed, e-pad pell, o doa dalc’het o c’hoef a oa merk o bro hag o sevenadur, pe e vefent o labourat er parkeier pe en ul labouradeg.

Gwelet a reer aze, e deroù ar Brezel-bed Kentañ, ur zouav hag en deus lakaet brodañ war e lifre soudard, en un doare digustum, poentoù ouzhpenn ha ne oant ket diouzh ar reolennoù...

Studierien zo a laka ur bered war o fenn. Gant ar seizennoù hag an arouezioù skoueriekaet a gaver war ar beredoù-se e c’haller anaout pep tra diwar-benn o ferc’henn.

Pa vez diazezet mat an urzh sokial e vez c’hoant gant an den, gwech an amzer, da ziskouez splann e bersonelezh.

Frankiz ur zouav

E 1909 e voe enrollet Amand Quélain, genidik eus Kornuz (Il-ha-Gwilen), e-barzh trede rejimant ar zouaved a oa un unvez troadegiezh en arme Afrika stag ouzh arme-zouar Frañs. Servijout a reas en

Aljeria e-pad daou vloaz. Roet e voe un unwisk reizh dezhañ gant an arme met en un doare souezhus e kredas ar soudard lakaat brodañ traoù dezhañ e-unan ha ne oant ket diouzh ar reolennoù : ur chupenn stankoc'h ar c'hinkladurioù warni eget boaz hag ur jiletenn merket warni roll ar c'hêrioù lec'h ma oa bet ar rejimant e gwarnizon. Evit Amand Quélain e oa un doare da ziskouez ar pezh a blije dezhañ ha pelec'h e oa bet e-pad e goñje.

Diskouez eus pelec'h e teuer

Betek deroù an 20^{vet} kantved e Breizh, ha diwezhatoc'h a-wechoù e kornioù zo, ne oa ket ar merc'hed evit mont er-maez « en o blev ». Un afer a zereadegezh hag a vezh-natur e oa. Pep a goef a veze ganto-holl, ar pezh a oa un arouez stag ouzh ur vro hag ur sevenadur. Delc'her a raent o c'hoef koulz er parkeier hag el labouradegoù ; ne oa ket stank, pell ac'hano, ar re a zibabe lakaat ur mouchouer war o fenn, aesoc'h evit labourat tra ken. Stad a veze er merc'hed a yae e koef daoust ma ne glote ket se dalc'hmat ouzh jestroù al labour. Un doare e oa da lakaat o identelezh a-wel d'an holl.

En em ziskouez dreist ar re all

E 1888 e teuas studierien c'hall war o c'hiz eus Bologna (Italia) en ur zegas ganto giz ar beredoù studierien. O wiskañ ur bered voulouz seurt-se fichet gant arouezennoù ha seizennoù, e ro an den d'ar re all da c'houzout piv eo. Ar re a oar diouzh ar c'hiz-se a c'hall anaout ur bern traoù war ar studier dre e vered : ar vachelouriezh a zo bet tapet gantañ, war beseurt studi emañ er skol-veur, pet bloavezh studioù en deus tapet, hag ivez e peseurt kêrioù eo tremenet, e peseurt kluboù pe stalioù e vez gwelet ha kement zo. Hiziv an deiz e vefe diskouezet warno ivez buhez an den a-fet karantez hag ar pezh a blij dezhañ... Fichañ e vered gant arouezennoù ha mont gantañ da gemer perzh e nozvezhioù studierien a vez graet evit embann bezañ e-barzh ur gumuniezh ha, war ar memes tro, evit diskouez e bersonelezh.

Conclusion

Gwiskañ dilhad evit seveniñ ur garg a dalvez ivez d'an den da vezañ evel arouez un ensavadur, skeudenn un embregerezh, pe da wareziñ e gorf tra ken. War ar memes tro eo un doare da embann e renk er gevredigezh, ha pa ne vefe ket graet a-ratozh. Hiziv an deiz avat ne vez ket lakaet kement a gemm etre ar micherioù dre an dilhad. War veur a dachenn e teu skeudenn an den en e-unan da vezañ pouezusoc'h eget re an ensavadur pe ar vicher. Muioc'h-mui ez eer war an tu-se pa'z eus muioc'h-mui a dud o labourat en trede gennad bremañ : ne vez mui ezhomm na saro na roched wenn ebet evit labourat er burevioù. Na c'hwi, penaos e vezit gwisket war ho labour ?